УТВЕРЖДАЮ
Проректор БУ ЧР ДПО
«Чувашский республиканский
институт образования»
Минобразования Чувашии

……………………..Ж.В. Мурзина

«29» октября……….2021 г.

Государственная итоговая аттестация по образовательным программам основного общего образования в форме единого республиканского экзамена

Кодификатор
элементов содержания и требований к уровню подготовки обучающихся школ с русским языком обучения для проведения в 2022 году единого республиканского экзамена
по ЧУВАШСКОМУ ЯЗЫКУ

Подготовлен кафедрой чувашского языка и литературы
БУ ЧР ДПО «Чувашский республиканский институт образования»
Минобразования Чувашии

Чӑваш чӗлхипе тытмалли
республикӑн пӗрлехи экзаменӗн
кодификаторӗ

Республикӑн пӗрлехи экзаменӗн кодификаторӗ тӗрӗслевпе хаклав материалӗсен тытӑмӗпе содержанине уҫса паракан документ шутланать.

Чӑваш шкулӗн 9-мӗш класне пӗтернӗ май чӑваш чӗлхипе тытмалли экзамена ирттермелли йӗркене, экзамен материалне хатӗрлессипе ҫыхӑннӑ ӗҫсене Чӑваш Республикин вӗренӳ тата ҫамрӑксен политики министерстви кӑлартса парать. Экзамен содержанийӗ министерство йышӑннӑ документсенчи нормӑпа килӗшсе тӑрать.

Кодификатор икӗ пайран тӑрать:

– 1-мӗш пай. «Чӑваш чӗлхипе тытмалли республикӑн пӗрлехи экзаменӗнче тӗрӗслекен пӗлӳ содержанийӗн элеменчӗсен йӗрки».

– 2-мӗш пай. «Тӗп вӗренӗвӗн вӗренӳ программисене алла илнӗ вӗренекенсен пӗлӳ пахалӑхне тӗрӗслекен хӑнӑхусем».

Пӗтӗмӗшле аттестации картинче хаклама май ҫук хӑнӑхусемпе пӗлӳ содержанийӗн элеменчӗсене кодификатора кӗртмен.

I пай. Экзаменра тӗрӗслекен пӗлӳ содержанийӗн элеменчӗсен йӗрки

Ку пайра республикӑн пӗрлехи экзаменӗнче тӗрӗслекен пӗлӳ содержанийӗн элеменчӗсене ҫырса панӑ.

Пай	Экзаменра тӗрӗслекен пӗлӳ содержанийӗн элеменчӗсем	
	Тӗп вӗренӗвӗн патшалӑх стандарчӗн федераци компоненчӗ	**Тӗп вӗренӗвӗн Федерацин патшалӑх веренӳ стандарчӗ**
1.	***Фонетика***	**Сӑмахӑн тӗрлӗ (фонетика, морфема, сӑмах пулӑвӗ, лексика, морфологи), сӑмах майлашӑвӗпе предложенин синтаксис, текстӑн тӗрлӗ енлӗ тишкерӗвне тума хӑнӑхтарни:** сасӑпа сас паллине уйӑрма пултарни; сӑмахӑн сасӑ шутне палӑртни; сӑмаха сыпӑксем ҫине тӗрӗс пайлани; сасӑсене тишкерни; фонетика, морфема, морфологи, лексика, сӑмах пулӑвӗн тишкерӗвне туни.
1.1	Сасӑсемпе сас паллисем	
1.2	Сӑмахӑн фонетика тишкерӗвӗ	
2.	***Лексика тата фразеологи***	**Сӑмахӑн тӗрлӗ (фонетика, морфема, сӑмах пулӑвӗ, лексика, морфологи), сӑмах майлашӑвӗпе предложенин синтаксис, текстӑн тӗрлӗ енлӗ тишкерӗвне тума хӑнӑхтарни:** Сӑмахӑн лексика тишкерӗвне туни; ну-
2.1	Сӑмахӑн лексика пӗлтерӗшӗ	
2.2	Синонимсем. Антонимсем. Омонимсем	
2.3	Сӑмах ҫаврӑнӑшӗсем	

2.4	Пулса кайни тата усă курни тăрăх ушкăнланă сăмахсем	май пĕлтерĕшлĕ сăмахăн пĕлтерĕшĕсене палăртни; сăмахсен стиль уйрăмлăхне палăртни; сăмахсен синонимĕсене тата антонимĕсене палăртни; фонетика, морфема, морфологи, сăмах пулăвĕн, лексика тишкерĕвне туни.
2.5	Лексика тишкерĕвĕ	
3.	***Морфемика тата сăмах пулăвĕ***	**Сăмахăн тĕрлĕ (фонетика, морфема, сăмах пулăвĕ, лексика, морфологи), сăмах майлашăвĕпе предложенин синтаксис, текстăн тĕрлĕ енлĕ тишкерĕвне тума хăнăхтарни:** сăмаха морфемăсем çине пайлани; сăмах тăвакан, сăмах улăштаракан тата форма тăвакан морфемăсене уйăрма пĕлни; сăмах пулăвĕн мелĕсене пĕлни; фонетика, морфема, морфологи, сăмах пулăвĕн, лексика тишкерĕвне туни.
3.1	Сăмахăн пĕлтерĕшлĕ пайĕсем (морфемăсем)	
3.2	Сăмахăн морфема тишкерĕвĕ	
3.3	Сăмах пулăвĕн мелĕсем	
3.4	Сăмаха пулăвĕ енчен тишкерни	
4.	***Грамматика. Морфологи***	**Сăмахăн тĕрлĕ (фонетика, морфема, сăмах пулăвĕ, лексика, морфологи), сăмах майлашăвĕпе предложенин синтаксис, текстăн тĕрлĕ енлĕ тишкерĕвне тума хăнăхтарни:** Хăй пĕлтерĕшлĕ тата пулăшу пĕлтерĕшлĕ пуплев пайĕсен морфологи тишкерĕвĕ; хăй пĕлтерешлĕ пуплев пайĕсен морфологи уйрăмлăхĕсене тата грамматика, синтаксис пĕлтерĕшне палăртни; фонетика, морфема, морфологи, лексика, сăмах пулăвĕн тишкерĕвне туни. **Чĕлхене наука тĕлĕшĕнчен пĕлнине анлăлатни тата системăлани; чĕлхе единицисемпе шайĕсем пĕр-пĕринпе çыхăннине ăнланни; чĕлхе пĕлĕвĕн тĕп ăнлавĕсене, единицисене тата чĕлхен грамматика категорийĕсене ăша хывни:** хăй тата пулăшу пĕлтерĕшлĕ пуплев пайĕсене пĕлтерĕшне тата грамматика паллисене кура уйăрма пĕлни; япала, паллă, хисеп ячĕсене, местоименисенен, глаголсене, наречисене, евĕрлев сăмахĕсене уйăрма пĕлни; союзсене, татăксене, хыç сăмахсене уйăрма пĕлни; междометисене паллама пĕлни.
4.1	Хăй пĕлтерĕшлĕ пуплев пайĕсем	
4.2	Пулăшу пĕлтерĕшлĕ пуплев пайĕсем	
4.3	Сăмахсен морфологи тишкерĕвĕ	
5.	***Грамматика. Синтаксис***	**Сăмахăн тĕрлĕ (фонетика, морфема, сăмах пулăвĕ, лексика, морфологи), сăмах майлашăвĕпе предложенин синтаксис, текстăн тĕрлĕ енлĕ тишкерĕвне тума хăнăхтарни:** синтаксисăн тĕп единицисене пĕлни; предложенин синтаксис тишкерĕвне туни, хăй пĕлтерĕшлĕ пуплев пайĕсен синтаксисри вырăнне палăртни; предложенирен сăмах майлашăвĕсене уйăрса кăларма пултарни; сăмах майлашăвĕн тĕп тата пăхăнакан компоненчĕсене уйăрма пултарни; предложение тĕрлĕ енчен хаклама пултарни; предложенин тĕп тата кĕçĕн членĕсене, пĕр йышши членсене, уйрăм тăран членсене, чĕнӳсене, кӳртĕм сăмахсемпе предложенисене паллама пултарни; предложении грамматика никĕсне палăртни; хутлă предложенисене уйăрма пĕлни.
5.1	Сăмах майлашăвĕ	
5.2	Предложени. Предложенин грамматика никĕсĕ. Подлежащипе сказуемăй – предложенин тĕп членĕсем	
5.3	Предложенин кĕçĕн членĕсем	
5.4	Икĕ тĕп членлĕ тата тĕп членсăр предложенисем	
5.5	Анлă тата ансăр предложенисем	
5.6	Тулли тата тулли мар предложенисем	
5.7	Кăткăсланнă хутсăр предложенисем	
5.8	Хутлă предложенисем	
5.9	Тӳрĕ тата тӳрĕ мар пуплевлĕ предложенисем	
5.10	Хутсăр предложенисен синтаксис тишкерĕвĕ	
5.11	Синтаксис тишкерĕвĕ (пĕтĕмлетни)	
5.12	Хутлă предложени тĕсне палăртасси	
6.	***Орфографи***	**Литература чĕлхин тĕп (орфоэпи, лексика, грамматика, орфографи, пунктуаци) нормисене, пуплев этикечĕн нормисене пĕлни; вĕсемпе кулаçура тата çырура усă курасси; пуплеве якатма тăрăшни; лексикăн тата фразеологин стиль уйрăмлăхĕсемпе пĕлсе усă курни:** сăмахра орфограммăсене шыраса тупни тата тĕрĕс çырмалли правилăсемпе пĕлсе усă курни; пулăшу пĕлтерĕшлĕ пуплев пайĕсене çырма пĕлни; сăмах пайĕсене пĕр йĕркерен тепĕр йĕркене тĕрĕс куçарма пĕлни.
6.1	Орфограмма	
6.2	Сасăсен çемçĕлĕхĕпе хытăлăхне, кĕскелĕхĕпе вăрăмлăхне çырура палăртасси	
6.3	Мăшăр, хутлă, икĕ хут калакан сăмахсене çырасси	
6.4	Тĕрлĕ пуплев пайĕсене çырасси	
6.5	Пайăр ятсене çырасси	
6.6	Орфографи тишкерĕвĕ	
7.	***Пунктуаци***	**Литература чĕлхин тĕп (орфоэпи, лек-**

7.1	Подлежащипе сказуемăй хушшине чарăну паллисем лартасси	
7.2	Кăткăсланнă хутсăр предложенисенче чарăну паллисем лартасси	
7.3	Хутлă предложенисенче чарăну паллисем лартасси	
7.4	Тÿрĕ тата тÿрĕ мар пуплевлĕ предложенисенче чарăну паллисем лартасси	
7.5	Пунктуаци тишкерĕвĕ	
8.	***Пуплев***	**Сăмахăн тĕрлĕ (фонетика, морфема, сăмах пулăвĕ, лексика, морфологи), сăмах майлашăвĕпе предложенин синтаксис, текстăн тĕрлĕ енлĕ тишкерĕвне тума хăнăхтарни:** текста тишкерни тата текст уйрăмлăхĕсене палăртма пултарни; текстăн темине, тĕп шухăшне, тĕп сăмахĕсене, микромемăсене палăртма пултарни; текста абзацсене пайлама пĕлни; текстăн стиль уйрăмлăхĕсене палăртма пĕлни; тĕрлĕ текст хайлама пултарни; текстри предложенисен çыхăнăвне ăнлантарма пултарни.
8.1	Текст. Текст тытăмĕ.	
8.2	Текстри предложенисен çыхăнăвĕн мелĕсем	
8.3	Пуплевĕн стиль уйрăмлăхĕсем	
8.4	Чĕлхе мелĕсене темăпа, стильпе, пуплев манерĕпе килĕшÿллĕ суйласа илсе йĕркеллĕ вырнаçтарма пĕлни	
8.5.	Текст тишкерĕвĕ	
8.6	Тĕрле стильпе текстсем çырасси	
9.	***Чĕлхе нормисем***	**Литература чĕлхин тĕп (орфоэпи, лексика, грамматика, орфографи, пунктуаци) нормисене, пуплев этикечĕн нормисене пĕлни; вĕсемпе кулаçура тата çырура усă курасси; пуплеве якатма тăрăшни; лексикăн тата фразеологин стиль уйрăмлăхĕсемпе пĕлсе усă курни:** хальхи чăваш литература чĕлхин орфоэпи правилисене пăхăнса калаçни; сăмахра пусăма тĕрĕс лартма пĕлни; синонимсене пĕлтерĕш тата стиль тĕлешĕнчен уйăрма пĕлни, вĕсемпе пуплевре пĕлсе усă курни; грамматика нормисене пăхăнни; текста тĕрлĕ нормăна пăхăнса йĕркелени.
9.1	Орфоэпи нормисем	
9.2	Лексика нормисем	
9.3	Грамматика (морфологи) нормисем	
9.4	Грамматика (синтаксис) нормисем	
10	***Тăван (чăваш) чĕлхен илемĕ***	**Тăван чĕлхен илемлĕх мелĕсемпе усă курни:**
10.1	Илемлĕх мелĕсене тишкересси	фонетикăн, лексикăн тата синтаксисăн илемлĕх мелĕсене (эпитет, метафора, гипербола, сăпатлантару, танлаштару, фразеологизм, синоним, антоним, омоним т.ыт.те) хак пама пĕлни; фразеологизмсемпе пуплевре пĕлсе усă курни; этикет формулисемпе, междометисемпе вырăнлă та пĕлсе усă курни.
11	***Тĕрлĕ жанрпа тата стильпе çырнă текстсене информаци енчен тишкерни***	**Тĕрлĕ вĕренÿ предмечĕсемпе тухăçлă вĕренме пулăшакан пуплев ĕçĕ-хĕлĕн тĕп тĕсĕсене (вулав, аудировани (итлев), калав, çыру) алла илни:** тĕрлĕ текста (сăнлав, калав, ăслав) ăнланни тата ăнлантарса пани; текста тĕрлĕ енчен тишкерни; унăн содержанине сăмахпа е çырса уçса пани; текстăн шухăш пĕр пĕтĕмлĕхне, пуплев çыхăнулăхне тата шухăшсене йĕркипе уçса пынине хаклама пултарни.

II пай. «Тĕп вĕренĕвĕн вĕренÿ программисене алла илнĕ вĕренекенсен пĕлÿ пахалăхне тĕрĕслекен хăнăхусем».

Ку пайра республикăн пĕрлехи экзаменĕнче тĕрĕслекен хăнăхусене çырса панă.

Пай	Тĕп вĕренĕвĕн вĕренÿ программисене алла илнĕ вĕренекенсен пĕлÿ пахалăхне тĕрĕслекен хăнăхусем	
	Тĕп вĕренĕвĕн патшалăх стандарчĕн федераци компоненчĕ	**Тĕп вĕренĕвĕн Федерацин патшалăх веренÿ стандарчĕ**
1.	*Тĕрлĕ тишкерÿ*	**Тĕрлĕ вĕренÿ предмечĕсемпе тухăçлă вĕренме пулăшакан пуплев ĕçĕ-хĕлĕн тĕп тĕсĕсене (вулав, аудировани (итлев), калав, çыру) алла илни:** тĕллевне кура тĕрлĕ текст (ыйтăва тĕслĕхсемпе çирĕплетсе хуравлани; изложени, сочинени, аннотаци, план, заявлени) хайлама пултарни; çыру тата калаçу чĕлхин уйрăмлăхĕсене палăртма пултарни.
1.1	Чĕлхе единицисене паллани, вĕсене тĕрлĕ енен тишкерни	
1.2.	Харпăр хăй тĕллĕн вулană текстăн темине, тĕп шухăшне ăнланни	
1.3.	Тĕрлĕ стиле (илемлĕх стилĕ, публицистика стилĕ, наука стилĕ, ĕçлĕ стиль) уйăрма пĕлни	
2.	*Аудированипе вулав*	**Тĕрлĕ вĕренÿ предмечĕсемпе тухăçлă вĕренме пулăшакан пуплев ĕçĕ-хĕлĕн тĕп тĕсĕсене**
2.1	Текст çинчен тĕрлĕ информацие (тĕллевне, тĕп тата хушма	

	теминре, курăнакан тата курăнман информацие) тĕрĕс ăнланни	**(вулав, аудировани (итлев), калав, çыру) алла илни:** чăвашла çырнă тĕрлĕ текста вулама хăнăхни; вуланă тата итленĕ текст проблеми çине автор мĕнлерех пăхнине ăнланни; вуланă тата итленĕ текстри информацие уçса пама, ăнлантарма пултарни; стильпе пуплев манерĕ енчен расна текстсен содержанине итлесе тата харпăр хăй тĕллĕн вуласа тĕрĕс те тулли ăнланни.
2.2	Тĕрлĕ стильпе тата жанрпа çырнă текстсене вулани	
2.3	Вулавăн тĕрлĕ тĕсне алла илни	
2.4	Тĕрлĕ çăлкуçран информаци шыраса тупма пĕлни	
2.5	Чĕлхе словарĕсемпе, справочниксемпе ирĕклĕ усă курни	**Сăмах пуянлăхне ÿстересси, шухăша тĕрĕс те ăнланмалла уçса пама йышлă лексикăпа тĕрлĕ грамматика хатĕрĕпе усă курни:** тĕрлĕ текст хатĕрленĕ чух словарьсемпе пĕлсе усă курни; информации васкавлă шыранă чух тĕрлĕ словарьпе усă курма пултарни; сăмахăн лексика (тÿрĕ тата куçăмлă) пĕлтерĕшне, усă курас уйрăмлăхĕсене палăртас, пĕр пĕлтерĕшлĕ тата нумай пĕлтерĕшлĕ сăмахсене уйăрас, нумай пĕлтерĕшлĕ сăмахсене тата омонимсене пĕр-пĕринчен уйăрас тĕллевпе ăнлантару словарĕсемпе усă курма пултарни; чĕлхе нормисене пĕлес тĕллевпе орфографи тата орфоэпи словарĕсемпе усă курма пултарни; фразеологизмсен пĕлтерĕшĕсене палăртма фразеологи словарĕсемпе усă курма пĕлни; морфема тата сăмах пулăвĕн тишкерĕвне тăвас тĕллевпе этимологи словарĕсемпе усă курма пултарни; синонимсем, антонимсем тупас тĕллевпе словарьсемпе усă курма пултарни, сăмах пĕлтерĕшне пĕлме куçару словарĕсемпе усă курма пултарни.
3.	*Çыру*	**Тĕрлĕ вĕренÿ предмечĕсемпе тухăçлă вĕренме пулăшакан пуплев ĕçĕ-хĕлĕн тĕп тĕсĕсене (вулав, аудировани (итлев), калав, çыру) алла илни:**
3.1	План, изложени çырни	
3.2	Пĕр-пĕр стиле, жанра тивĕçтерекен текст туни	
3.3	Итленĕ тата вуланă текстсенче	

	тапратнă проблема пирки сочинени авторĕ хăй шухăшне уçса пани	фонетикăна, лексикăна, сăмах тытăмĕпе пулăвне, морфологие тата синтаксиса вĕренсе тухнă пĕлÿпе усă курса тĕрĕс çырма пултарни; иĕр-пĕр стиле, жанра тивĕçтерекен текст тума пултарни; итленĕ тата вуланă текстсенче тапратнă проблема пирки сочинени авторĕ хăй шухăшне уçса пама пултарни; ку шухăша икĕ текстран илнĕ информаци çине тата хăй курни-илтни, пĕлни, вулани çине, пурнăç опычĕ çине таянса ĕнентерме пултарни. **Пултарулăха аталантарас ĕçре чĕлхе пысăк вырăн йышăннине ăнланса илни:** шухăшсене çыхăнуллă уçса пама пултарни; чĕлхе мелĕсене темăпа, стильпе, пуплев манерĕпе килĕшÿллĕ суйласа илсе йĕркеллĕ вырнаçтарма пĕлни; чĕлхе грамматика тата лексика пуянлăхĕпе туллин усă курма пĕлни; чăваш чĕлхин орфографипе пунктуаци, грамматикăпа пуплев нормисене пăхăнни.
3.4	Шухăшсене çыхăнуллă уçса пани	
3.5	Чĕлхе мелĕсене темăпа, стильпе, пуплев манерĕпе килĕшÿллĕ суйласа илсе йĕркеллĕ вырнаçтарни	
3.6.	Чĕлхе грамматика тата лексика пуянлăхĕпе туллин усă курни	
3.7	Чăваш чĕлхин орфографипе пунктуаци, грамматикăпа пуплев нормисене пăхăнни	